

УДК 351.746:355.477

**А. В. БАЛЕНДР,**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови  
Національної академії Державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

**І. Г. БЛОЩИНСЬКИЙ,**

*кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри англійської мови  
Національної академії Державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

**Д. В. ТАУШАН,**

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської мови  
Національної академії Державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

## **ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ І ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*Стаття висвітлює основні особливості відбору та підготовки персоналу для викладацької діяльності в системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України.*

**Ключові слова:** професійна підготовка, викладацька діяльність, відбір та підготовка персоналу, навчальні заклади Держприкордонслужби України.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Державна прикордонна служба України, відмовившись від призову військовослужбовців строкової служби, продовжує перехід на принципи професійного формування підрозділів охорони кордону. Саме тому існує нагальна потреба в оновленні не тільки матеріально-технічної бази навчальних підрозділів, але й докорінній зміні навчальних програм підготовки фахівців для прикордонного

відомства. Наразі спостерігається зростання вимог суспільства до якості професійної підготовки офіцерів-прикордонників, зумовлених особливостями охорони державного кордону в сучасних умовах. Значний інтерес викликають потенційні можливості, які має сучасна професійна школа країн Європейського Союзу (ЄС), для побудови ефективної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Розширення ЄС також висуває додаткові вимоги щодо підвищення професійної компетентності прикордонників, як це зазначено в основних положеннях “Копенгагенської декларації” [1]. Співробітники прикордонних служб, що беруть участь у спільних операціях на зовнішніх кордонах, повинні мати спільне розуміння, чого можна досягти завдяки ефективній професійній підготовці [2].

Вивчивши передовий досвід підготовки фахівців-прикордонників у ЄС, Державна прикордонна служба України імплементує основні положення системи підготовки правоохоронців, яка існує у прикордонних відомствах країн Європи. Наразі необхідно детальніше розглянути окремі аспекти передового досвіду, який стосується відбору та підготовки фахівців для викладацької діяльності у Держприкордонслужбі України. У цьому і полягає актуальність дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори.** У галузі теорії і практики професійної освіти фахівців з охорони кордону працює багато відомих вітчизняних учених і фахівців, які зробили вагомий внесок в організацію наукових досліджень і впровадження в педагогічну практику новітніх методик навчання правоохоронців. Професійна педагогічна підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників відображена у працях О. Діденка, В. Зеленого, М. Лямзіна, О. Михайлишина, С. Морозова, Ю. Сердюка, В. Ягупова та ін. Проблеми професійного становлення військових фахівців розглядали В. Балашов, А. Ващенко, А. Маркова та ін. Однак ґрунтовний аналіз наукових праць і емпіричних матеріалів дозволяє констатувати відсутність системного теоретико-методичного і наукового забезпечення відбору та професійної підготовки викладачів у прикордонному відомстві України відповідно до стандартів країн ЄС.

**Метою статті** є аналіз особливостей відбору та підготовки фахівців для викладацької діяльності у системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Правові підстави навчання і підвищення кваліфікації персоналу Державної прикордонної служби

України зазначено у статті 17 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”, згідно з якою підготовка прикордонників здійснюється у навчальних закладах Держприкордонслужби України та інших навчальних закладах України.

Іншим ключовим документом є “Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року”, яка спрямована на реформування відомства у правоохоронний орган європейського типу. Для досягнення визначеної у документі мети серед іншого вказується на необхідність реорганізації системи підготовки кадрів і управління особовим складом.

На даний час ця система включає підготовку, яка здійснюється на базі Національної академії Держприкордонслужби України імені Богдана Хмельницького (підготовка офіцерських кадрів), а також трьох навчальних центрів (Великомостівського кінологічного навчального центру, Черкаського навчального центру, Ізмаїльського навчального центру Морської охорони). У цих навчальних закладах відбувається підготовка техніків постів автоматизованих систем управління, інспекторів прикордонної служби, старшин і техніків підрозділів. У згаданій системі діють також курси перепідготовки персоналу. Крім того, у системі підвищення кваліфікації персоналу Держприкордонслужби значне місце посідає поточна підготовка, яка постійно здійснюється в регіональних управліннях, органах охорони державного кордону і прикордонних підрозділах.

Одним із значимих критеріїв відбору кандидатів на викладацькі посади до цих навчальних закладів є досконале володіння своїм предметом або професійна компетентність. Для успішного виконання професійної діяльності викладачі також повинні мати розвинені ораторські й організаторські здібності (уміння говорити ясно, чітко, виразно), комунікативні навички (здатність спілкуватися і взаємодіяти з людьми), розвинуту пам'ять, високий рівень розподілу уваги (здатність приділяти увагу декільком об'єктам одночасно), психічну й емоційну врівноваженість, а також здатність до співпереживання.

Неабияке значення відіграють особистісні якості, інтереси і схильності, зокрема високий рівень працездатності, уміння зацікавити слухачів, високий ступінь особистої відповідальності, самоконтроль і врівноваженість, прагнення до самопізнання та саморозвитку, креативність, тактовність, цілеспрямованість, вимогливість до себе й інших тощо.

Під час відбору на посади науково-педагогічного складу керівництво навчальних закладів Держприкордонслужби України звертає увагу також

на якості, що перешкоджають ефективній професійній діяльності. Це – неорганізованість; психічна й емоційна неврівноваженість; агресивність; піддатливість гнітючим настроям; егоїстичність; відсутність організаторських здібностей; дефекти мови, органів слуху й зору, серцево-судинні захворювання.

Система відбору науково-педагогічного складу для підготовки офіцерських кадрів у Національній академії Держприкордонслужби має два основних шляхи.

Перший – це прийом кандидатів на посади на конкурсній основі. Як правило, цим шляхом комплектуються кафедри, на яких викладаються загально-гуманітарні, соціально-економічні, загально-математичні і природничі дисципліни, тобто такі, які не потребують суттєвого практичного досвіду служби у підрозділах охорони кордону.

Другий шлях – цільове призначення досвідчених офіцерів з органів охорони кордону на кафедри, на яких викладаються загально-професійні та спеціальні дисципліни. На ці посади призначають, перш за все, офіцерів з досвідом роботи в тій або іншій сфері діяльності, наприклад прикордонному контролю, організації прикордонної служби, оперативно-розшукової діяльності, кінологічній службі, морській охороні тощо.

Крім того, останнім часом передбачено стажування викладачів з числа офіцерського складу в органах охорони кордону раз на 2 роки, що дозволяє актуалізувати їх професійну компетентність.

Що стосується підготовки та перепідготовки інших категорій персоналу в органах охорони державного кордону, то, крім традиційного підходу, останнім часом широкого впровадження набула практика використання мультиплікації (від лат. *multiplicatio* – примноження, збільшення, розмноження) – розповсюдження набутих знань певними спеціалістами (мультиплікаторами). Це одна з нових форм підвищення кваліфікації персоналу підрозділів органів Держприкордонслужби поза навчальним закладом шляхом проходження курсу мультиплікації [3].

Курс мультиплікації – це серія навчальних занять за відповідною програмою, під час яких персонал підрозділів органів Держприкордонслужби набуває необхідних знань та практичних навичок з методичної та предметної підготовки за певним напрямом. Головна дійова особа курсу – мультиплікатор – фахівець підрозділу органу Держприкордонслужби, який пройшов методичну та предметну підготовку за програмою курсу мультиплікації за певним напрямом підготовки (у навчальному закладі або органі

Держприкордонслужби) та реалізує знання цієї програми серед персоналу підрозділів органу Держприкордонслужби [4].

Останнім часом подібні курси проводились з питань оперативно-службової діяльності відділів прикордонної служби, методики аналізу ризиків та кримінального аналізу, протидії корупційним правопорушенням і злочинності у сфері службової діяльності, роботи з іноземцями, дізнання та адміністративного провадження, екологічних правовідносин та екологічної безпеки, міжнародного права і права Європейського Союзу, інформаційних технологій, що використовуються в охороні кордону, та іноземної мови.

Наявний досвід дозволяє узагальнити й окреслити основні критерії відбору мультиплікаторів. Найважливішими з них є такі:

1. Предметні знання (професійна компетентність) та методично-дидактичні здібності мультиплікатора. Переваги надаються кандидатам, які мають педагогічну освіту або попередній досвід освітньої діяльності.
2. Комуникативна компетентність – розвинене мовлення, володіння основами комп'ютерної грамотності, уміння складати ділові папери тощо.
3. Креативність – нестандартне мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, гнучка адаптація до змін змісту й умов професійної діяльності.
4. Уміння передавати знання, інформацію.
5. Здатність сприймати нові ідеї та впроваджувати їх у життя.
6. Знання програмного забезпечення, яке використовується у процесі викладання, зокрема текстових редакторів, електронних таблиць, засобів створення мультимедійних презентацій тощо.
7. Здатність засвоювати нові знання.
8. Професійний досвід – перевага надається особам, строк служби яких складає щонайменш 5 років у підрозділах охорони кордону (не стосується осіб з педагогічною освітою або досвідом праці в освіті).
9. Предметна орієнтованість знань, що передбачає направлення на курси мультиплікаторів фахівців, які обіймають посади молодших офіцерів у підрозділах охорони кордону. У цьому випадку також реалізується принцип професійно-службової спорідненості, оскільки майбутні мультиплікатори і ті, кому вони будуть передавати набуті знання, працюють в одній сфері, виконуючи подібні за обсягом і характером завдання.
10. Загальнокультурна та гуманітарна компетентність, що включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, від-

повідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення.

11. Знання іноземної мови. З огляду на нагальну необхідність налагодження взаємодії та проведення спільних операцій з зарубіжними колегами, двобічний характер заходів на кордоні, а також з урахуванням практики створення груп, що складаються з мультиплікаторів двох сторін (наприклад, у сфері спільного патрулювання), цей критерій має неабияке значення. Така модель підготовки дозволить краще пояснювати питання, що стосуються іншої держави, та сприятиме взаємодії правоохоронців, які несуть службу зі спільного патрулювання.

12. Мотивація та бажання досягти успіху. Оскільки курс мультиплікаторів завершується іспитом з предметної та практичної частини, важливим є бажання навчатися та досягнення позитивного результату, тобто отримання майбутнім мультиплікатором оцінки “добре” або “відмінно” під час заключного тестування.

Узагальнення наявного досвіду у сфері підвищення кваліфікації персоналу дозволяє виділити декілька етапів професійної підготовки та перепідготовки викладачів.

Перший етап полягає у психодіагностиці претендентів на викладацьку роботу. Це можуть бути студенти, ад'юнкти та здобувачі, а також особи, що проходять перепідготовку на спеціальних курсах підвищення кваліфікації. Умовно цей етап можна назвати професійною консультацією кандидатів на посаду викладача та виявлення можливих протипоказань (наприклад за станом здоров'я, за відсутністю психологічної схильності до професії тощо).

Другий етап професійної підготовки (професійно-педагогічне навчання) повинен розпочинатися з виявлення наявності професійно важливих якостей особистості викладачів. Одними з головних завдань цього етапу є психолого-педагогічна діагностика, професійно-педагогічне навчання, корекція та розвиток недостатньо виражених професійно важливих якостей особистості майбутнього викладача.

Третій етап (професійно-предметна спеціалізація та професійна адаптація педагога) спрямований на уточнення найбільш перспективного для кожного викладача вектора застосування потенціалу. Він також передбачає оцінку результатів попереднього навчання та включає педагогічну практику, стажування, а також саму педагогічну діяльність. Основним завданням цього етапу є вироблення конкретних професійно-педагогічних умінь і навичок.

Процес відбору та підготовки викладачів вимагає певної корекції системи підготовки та перепідготовки викладача: проведення додаткових курсів і тренінгів з розвитку та формування організаційних, комунікативних та інших професійно важливих психологічних якостей майбутнього педагога; підвищення ефективності педагогічної практики; усебічного моніторингу професійного становлення викладача. Хоча цей процес потребує значних зусиль і витрат часу, проте їх практичне втілення може відбуватися поступово, з використанням існуючих методично-ефективних наукових і психолого-педагогічних підходів.

Описані вище критерії та етапи підготовки викладача дозволяють глибше аналізувати його діяльність і обґрунтовано здійснювати підготовку та перепідготовку з використанням сучасних технологій навчання і засобів моніторингу.

Варто зазначити, що у процесі відбору, підготовки і перепідготовки викладачів для правоохоронних органів мають місце певні особливості методологічного характеру, які слід ураховувати у процесі відбору і підготовки фахівців для викладацької діяльності у Держприкордонслужбі України. Вони пов'язані:

- з профвідбором та діагностикою професійно-важливих якостей особистості майбутніх викладачів у системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України;

- проекуванням структури і змісту підготовки та перепідготовки майбутнього викладача відповідно до його професійно-педагогічної діяльності у навчальних закладах прикордонного відомства України;

- різноманітністю та гнучкістю форм, методів і технологій під час організації системи професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки викладачів для правоохоронних органів.

Психолого-педагогічні особливості професійно-педагогічної підготовки та перепідготовки викладача пов'язані:

- з необхідністю адаптації до нових методів організації навчально-виховного процесу у правоохоронному навчальному закладі та формування ефективного стилю педагогічної діяльності, нових способів соціальних і міжособистісних взаємодій;

- формуванням нового типу аналітично-конструктивного мислення, що дозволяє проводити моніторинг навчально-виховного процесу;

- корекцією професійно-важливих якостей особистості за результатами діагностики, а саме з вибором форм, методів і технологій моніторингу

рівня сформованості комунікаційних та інтелектуальних якостей викладача;

необхідністю розвитку професійно-важливих якостей викладача у процесі корекційної професійно-педагогічної та психологічної підготовки, перепідготовки та подальшої професійної діяльності у навчальних закладах Держприкордонслужби України.

**Висновок.** Система відбору і підготовки фахівців для викладацької діяльності у системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України враховує норми, прийняті у Європейському Союзі, та забезпечує ефективне виконання фахівцями Держприкордонслужби України обов'язків за посадою на високому професійному рівні. Відповідно до вимог сьогодення, які постійно зростають, велика увага приділяється проведенню курсів підготовки та перепідготовки персоналу різних ланок Державної прикордонної служби, що, зокрема, вимагає систематизації та інтенсифікації підготовки фахівців для викладацької діяльності у системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України. Процес відбору, підготовки і перепідготовки викладачів має низку важливих критеріїв, етапів і певних особливостей методологічного та психолого-педагогічного характеру, які слід урахувувати при відборі та підготовці фахівців для викладацької діяльності у Держприкордонслужбі України.

**Перспективами подальших наукових розвідок** вважаємо дослідження та узагальнення досвіду відбору і підготовки фахівців для викладацької діяльності у системі підготовки та перепідготовки провідних прикордонних відомств ЄС; аналіз досвіду впровадження курсів підвищення кваліфікації європейських прикордонників.

### Список використаної літератури

1. Пріоритети, визначені у рішенні щодо поглиблення співпраці країн Європи з питань професійної освіти та підготовки, ухваленому Радою Європейського Союзу 12 листопада 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ec.europa.eu/education/copenhagen/index\\_en](http://ec.europa.eu/education/copenhagen/index_en)
2. Council of the European Union. 13926/3/06. FRONT 207, COMIX 826. Integrated Border Management; Strategy deliberations. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st13/st13926-re03.en06.pdf>
3. Шенгенський прикордонний кодекс (Schengen Borders Code) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://europa.eu/legislation\\_summaries/justice\\_freedom\\_security](http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security)



4. Положення про систему мультиплікації в Державній прикордонній службі України : наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 04.09.2010 № 684 // Комп'ютерна інформаційно-правова система "Ліга". – Режим доступу : [www.liga.net](http://www.liga.net)

*Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Янковець А. В.*

*Стаття надійшла до редакції 22.10.2013.*

**Балендр А. В., Блощинский И. Г., Таушан Д. В. Особенности отбора и подготовки специалистов для преподавательской деятельности в Государственной пограничной службе Украины**

Статья освещает основные особенности отбора и подготовки специалистов для преподавательской деятельности в системе профессиональной подготовки персонала Государственной пограничной службы Украины.

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка, преподавательская деятельность, отбор и подготовка персонала, учебные заведения Государственной пограничной службы Украины.

**Balendr A. V., Bloschchynskiy I. H., Taushan D. V. Peculiarities of the selection and training system of the specialists for teaching activity for the State Border Guard Service of Ukraine**

The article highlights the major peculiarities of selection and training system of the specialists for teaching activity in the system of professional training of the State Border Guard Service of Ukraine.

**Keywords:** professional training, teaching activity, personnel selection and training, training institutions of the State Border Guard Service of Ukraine.